

ДОСЛІДЖЕННЯ ХАРАКТЕРНИХ ОЗНАК СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Котвіцька А. А., Кубарева І. В., Горбаньов В. В.

Національний фармацевтичний університет, м. Харків, Україна

Кафедра соціальної фармації

socpharm@nuph.edu.ua

У сучасних умовах реформування вищої фармацевтичної освіти в Україні важливого значення набуває питання про вивчення і творче переосмислення досвіду становлення фармацевтичної освіти в попередні історичні періоди. Саме системний аналіз накопиченого історичного досвіду вивчення соціальної історії, аналізу історичних аспектів становлення фармацевтичної освіти та специфіки умов її розвитку дозволяє сформувати сучасні підходи до освіти, а також обґрунтувати створення нової української моделі. Особливого значення набуває дослідження процесу виникнення, становлення та розвитку фармацевтичної освіти протягом з XI – до початку XIX ст., як на професійно-практичному рівні, так і на рівні вищої освіти.

Дослідженню характерних ознак основних періодів становлення та розвитку фармацевтичної освіти в Україні присвячені роботи багатьох авторів, проте конкретне вивчення особливостей управління фармацевтичною освітою не знаходило належного висвітлення в науковій літературі. Окремим питанням, які висвітлюють становлення та розвиток фармацевтичної освіти в XI – на початку XIX ст., присвячені роботи вітчизняних науковців: Б. П. Криштопа, Л. Г. Буданової, Т. С. Прокопенко, А. А. Котвіцької, А. С. Немченко, В. В. Горбаньова, І. Б. Зархіна, Н. Ф. Бенюх, І. М. Губського, Л. Х. Духіна, М. Л. Сятині, І. Д. Бойчук, М. С. Сергєєвої, А. О. Якуби, С. В. Огарь, В. П. Черних та ін.

У зв'язку з вищезазначеним метою даної роботи стало дослідження та історичний аналіз характерних ознак становлення та розвитку фармацевтичної освіти в Україні протягом I періоду (XI- початок XIX ст.) на основі систематизації даних наукової літератури.

У становленні та розвитку фармацевтичної освіти в Україні можна виділити чотири основних періоди, кожен з яких має свої особливості. Характерною ознакою *I періоду* є зародження системи медичної та фармацевтичної освіти, яке відбувалося в XI, становлення та розвиток вищої фармацевтичної освіти, що відбувалося в 1804 – 1917 рр. характеризує *II період*. Становлення та розвиток фармацевтичної освіти в умовах радянської влади визначено як *III період* (1917 – 1991 рр.), й *IV період* передбачає розвиток фармацевтичної освіти в умовах незалежної України (1991 р. – початок XXI ст.).

В історичній літературі відсутні достовірні дані про початок професійної підготовки лікарів у Київській Русі. На відміну від країн Західної Європи, у Київській Русі аптеки ще не створювалися й практично не існувало професійного розподілу обов'язків між аптекарями і лікарями. Створення першої школи в Києві відбулося в XI ст., в якій поряд з іншими предметами викладалася і медицина. Основними навчальними посібниками з медицини та лікознавства виступали твори античних авторів та праці давньоруських лікарів, а також досвід народної медицини. Серед освітніх праць енциклопедичного характеру, які містять відомості медичного характеру, особливого значення набуває «Ізборник Святослава» (1076 р.).

Необхідно зазначити, що центрами розвитку медицини та фармації доби Київської Русі виступали монастирі, зокрема Києво-Печерський монастир, при якому було засновано лікарню, де надавалася безкоштовна медична допомога, а лікарські форми у вигляді відварів, мазей, настоїв, пілюль та порошків виготовлялися монахами. Писемні джерела тієї доби згадують перші носії медичних знань, зокрема, лікарів-професіоналів-«лечьцев», а саме монахів

Агапіта, Даміана, Алімпія та ін. У той час лікарі та особи, які володіли медичними знаннями, водночас виконували функції фармацевтів.

Гальмування розвитку медицини та фармації у XIII – XV ст., обумовлено, перш за все, нападами монголо-татарських племен. У подальшому з розвитком медичних та фармацевтичних знань, їх спеціалізацією, організацією лікарень, шпиталів та притулків для хворих, у містах починають відкриватися аптеки та з'являються так звані цехи аптекарів з виготовлення та продажу ліків. Поступово аптекарська справа відокремилася від лікарської практики.

У середні віки в Україні відзначається відсутність спеціальних середніх та вищих фармацевтичних освітніх закладів, в аптечній справі зберігався пережиток цехового устрою. Кадри у цей період готуються шляхом ремісничої підготовки учнів в аптеках. Як правило, до аптеки в якості учня зараховувалася молодь, яка мала чотири класи освіти, а після трирічного навчання аптекарський учень складав іспит на звання аптекарського помічника (гезеля).

Як відомо, протягом другої половини XVII – XVIII ст. землі Лівобережної та Правобережної України були включені до складу Московської держави. Головним органом для управління медичною справою була Аптекарська палата (створена в другій половині XVI століття), пізніше перейменована в Аптекарський приказ, який став першим осередком фармацевтичної освіти в Московській державі. У 1654 р. при ньому була відкрита аптекарська школа з підготовки лікарів, підлікарів, лікарських і аптекарських учнів, які надавали медичну допомогу під час військових дій та епідемії холери й чуми. В аптекарській школі вивчали лікарську, аптекарську, костоправну та алхіміцьку справу, теоретичний курс навчання складався з ботаніки, фармакології, фармації, анатомії, хірургії, техніки накладання пов'язок. У 1714 р. Петро I перейменував Аптекарський приказ в Аптекарську канцелярію, а з 1721 р. канцелярія стала називатися Медичною канцелярією. Важливим у розвитку фармацевтичної освіти того часу є те, що з 1714 р. керівником Аптекарської канцелярії замість боярина призначався лікар-архіатр (лейб-медик).

Стосовно медичної та фармацевтичної освіти необхідно зазначити, що початок саме систематичної вищої медичної освіти в Московській державі було покладено відкриттям у 1707 р. у Москві, на базі спеціально побудованого госпіталю, першої медико-хірургічної школи, яку очолював відомий голландський анатом та хірург М. Л. Бідлоо (1670-1735 рр.). Значна частина учнів школи були вихідцями з України.

Подальше вдосконалення системи підготовки лікарів та фармацевтів пов'язано з діяльністю П. З. Кондоїді (1710-1760 рр.), який у 1742-1760 рр. очолював Медичну канцелярію й у 1754 р. запровадив у госпітальних школах семирічний термін навчання та новий навчальний план, за яким протягом першого та другого років навчання вивчалися анатомія, фармація та малювання. На третьому році до дисциплін додавалися фізіологія, на четвертому – патологія, на п'ятому та шостому – оперативна хірургія та медико-хірургічна практика. Останній рік навчання був присвячений клінічній практиці в госпіталі та практичним заняттям в аптеці з виготовлення ліків.

Починаючи з другої половини XVIII ст. Києво-Могилянська академія, колегії Переяслава, Чернігова, Харкова, завдяки високому рівню загальної освіти та знанню латинської мови випускниками, виступають основними осередками з підготовки учнів для медичних шкіл Російської імперії. У 1802 р. за ініціативою головного лікаря Київської міської управи, доктора медицини Афанасія Масловського в Києво-Могилянській академії було відкрито дворічний медичний клас. Двічі на тиждень студенти філософії й богослов'я слухали лекції з анатомії, фізіології, хірургії, проходили практичні заняття. Студенти знайомилися з творами античних медиків: Гіппократа, Демокріта, Епікура, Галена, а також – Авіценни, Везалія, Бекона. Вивчали різні збірки з народної медицини («Травники», «Лунники»). Чимало вихованців Академії згодом стали знаменитими медиками: Нестор Максимович-Амбодик (1742-1812 рр.),

Мартин Тереховський (1740-1796 рр.), Данило Самойлович (1742-1805 рр.), Іван Політика (1722-1783 рр.), Данило Велланський (1773-1847 рр.).

Розвиток освітніх закладів з підготовки лікарів та фармацевтів відбувався фактично без участі урядових структур. Так, створення Острозької академії (1578-1636 рр.), Замойської академії (1593-1783 рр.), Львівського медичного колегіуму (1773-1884 рр.), Києво-Могилянської академії (1632-1817 рр.) та Єлисаветградської медико-хірургічної школи (1788-1797 рр.) – відбувалося перш за все за рахунок громадської ініціативи та меценатської діяльності. Разом з тим, прагнення останнього гетьмана України Кирила Розумовського щодо перетворення Києво-Могилянської академії на університет з медичним факультетом, а також заснування університету в Батурині, якій в своїй структурі містив би медичний факультет, не вдалося реалізувати. Єдина Єлисаветградська медико-хірургічна школа у 1797 р. була закрита Царським урядом, а Львівський університет з медичним факультетом, який діяв з 1784 р., у 1805 р. був приєднаний до Краківського університету.

Висновки. Встановлено, що становлення та розвиток медичної та фармацевтичної освіти в Україні протягом *I періоду* (XI – початок XIX ст.) характеризувалося створенням освітніх закладів з підготовки лікарів та фармацевтів, перш за все, за рахунок громадської ініціативи. Незважаючи на значні спроби розвитку медичної та фармацевтичної освіти на початку XIX ст. в Україні не було створено жодного вищого навчального медичного закладу. Підготовка лікарів та фармацевтів залишалася монопольним правом Російської та Австро-Угорської імперій і здійснювалась медичними факультетами в університетах Москви, Санкт-Петербургу, Відня, Праги, Кракова, а також утвореними у 1798 р. з госпітальних шкіл медико-хірургічними академіями у Москві та Санкт-Петербурзі.

Література

1. Історія фармації України / Р. В. Богатирьова, Ю. П. Спіженко, В. П. Черних та ін. – Х.: Прапор, Вид-во УкрФА, 1999. – 799 с.
2. Криштопа Б. П. Управління вищою медичною освітою в Україні: системно історичний аналіз / Б. П. Криштопа // Український медичний часопис. – 2000. – №3 (17). – С. 132-138.
3. Огарь С. В., Історичні аспекти становлення і розвитку фармацевтичної освіти Російської імперії XVIII-XIX ст. / С. В. Огарь, В. П. Черних // Вісник фармації. – 2012. – № 1 (69). – С. 8-13.
4. Прокопенко Т. С. Дослідження історичних аспектів становлення фармацевтичної освіти в українських землях в складі Російської імперії в XVIII – першій половині XIX століття / Т. С. Прокопенко, А. А. Котвіцька, В. В. Горбаньов // Управління, економіка та забезпечення якості в фармації – 2015. – № 4 (42). – С. 81-86.
5. Хижняк З. І., Історія Києво-Могилянської академії / З. І. Хижняк, В. К. Маньківський. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2003. – 184 с.